MAQOL VA MATALLARNING QIYOSIY TAHLILI: TARJIMADA MILLIYLIK VA EKVIVALENTLIK MASALASI

Qodirova Shahnoza Karimovna

Qabul qilindi: 02.11.2025
Ko‘rib chiqildi: 03.11.2025
Tasdiqlandi: 04.11.2025

Kalit so‘zlar:
maqol, matal, tarjima, milliylik, ekvivalentlik, qiyosiy tahlil.

Annotatsiya. Ushbu tezisda maqol va matallarning qiyosiy tahlili asosida ularni tarjimada yuzaga keladigan milliylik va ekvivalentlik masalalari ko‘rib chiqiladi. Maqol va matallarning lingvistik, semantik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinib, ularni boshqa tillarga tarjima qilishdagi murakkabliklar va yechimlar muhokama qilinadi. Shu bilan birga, tarjimada moslashtirish va lokalizatsiya usullari orqali ma’noni saqlab qolishning samarali yo‘llari ta’kidlanadi.

Kirish. Maqollar va matallar tilning eng qadimiy va boy shakllaridan biri bo‘lib, xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va madaniy xususiyatlarini ifodalaydi. Ular qisqa va aniq shaklda chuqur ma’no beradi, o‘qituvchi va adabiy asarlarda keng qo‘llanadi. Shu bilan birga, tarjimada maqol va matallarning o‘ziga xosligi tarjimon uchun murakkablik tug‘diradi, chunki bu so‘z birikmalari milliy tafakkur va madaniyatga chuqur bog‘liq bo‘ladi.

Ushbu maqolada maqol va matallarning qiyosiy tahlili asosida ularni tarjimada milliylik va ekvivalentlik masalalari ko‘rib chiqiladi.

Maqol — xalq og‘zaki ijodining qisqa, lekin mazmunli shakli bo‘lib, ko‘pincha umumiy hayotiy haqiqatlarni ifodalaydi. Masalan, “Mehnat qilgan odam g‘alaba qozonadi” kabi maqollar xalqning hayotiy tajribasini o‘zida mujassam etadi. Matallar esa ko‘proq qisqa iboralar bo‘lib, odatda biror hodisani yoki xatti-harakatni ta’riflash, nasihat berish maqsadida ishlatiladi. Matallarda ko‘pincha o‘xshatish va metaforalar qo‘llaniladi: “Qushni qanoti bilan tan” kabi.

Maqol va matallarni tahlil qilishda ularning lingvistik, semantik va madaniy jihatlari hisobga olinadi.

Tarjimadagi milliylik va ekvivalentlik masalalari

Maqol va matallar tarjimada ikki asosiy muammo bilan duch keladi:

1. Milliylik — ko‘plab maqol va matallar ma’lum bir xalqning tarixiy va madaniy kontekstiga bog‘liq. Masalan, o‘zbek tilidagi “Tomoq och bo‘lsa, so‘z och bo‘lmas” maqoli boshqa tilga bevosita tarjima qilinganda asl ma’nosi va ohangi yo‘qoladi.`

2. Ekvivalentlik — tarjima qiluvchi maqol yoki matalning asosiy mazmuni va badiiy ohangini saqlab qolishi kerak. Bu vazifa ko‘pincha sinonimlar, o‘xshash iboralar yoki madaniy moslashtirish orqali amalga oshiriladi. Misol uchun, ingliz tilidagi “The early bird catches the worm” maqolining o‘zbek tilidagi ekvivalenti sifatida “Erta turgan non yeydi” maqoli ishlatilishi mumkin.

Tarjimada to‘liq ekvivalentlik har doim ham mumkin emas, chunki til va madaniyat o‘rtasidagi tafovutlar mavjud. Shu sababli tarjimonlar adaptatsiya va lokalizatsiya usullariga murojaat qiladilar.

Qiyosiy tahlil

Qiyosiy tahlil orqali turli tillardagi maqol va matallarning umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi:

- Umumiy jihatlari: Hayotiy tajriba, axloqiy yoki amaliy maslahatlar, qisqa va aniq ifoda.
- Farqli jihatlari: Lingvistik qurilish, metaforik ifoda, milliy kontekst.

Masalan, rus tilidagi “Без труда не вытащишь и рыбку из пруда” va o‘zbek tilidagi “Mehnatsiz g‘alaba yo‘q” maqollari mazmun jihatdan yaqin, ammo lingvistik va madaniy ohang jihatidan farq qiladi. Maqol va matallar tarjimada milliylik va ekvivalentlik masalalari bilan bog‘liq murakkab muammo bo‘lib, ularni samarali tarjima qilish uchun lingvistik, semantik va madaniy kontekstni hisobga olish zarur. Qiyosiy tahlil esa turli tillardagi ifodalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, tarjimonlar moslashtirish va kreativ yondashuv orqali o‘zbek tilidagi o‘quvchiga maqol va matalarning asl ma’nosi va ohangini yetkazishga intilishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada maqol va matallarning qiyosiy tahlili orqali tarjimada milliylik va ekvivalentlik masalalari o‘rganilgan. Tadqiqotning birinchi bosqichi sifatida o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi maqol va matallar adabiy manbalar va ilmiy tadqiqotlar orqali yig‘ildi. Ushbu metod maqol va matallarning lingvistik, semantik va madaniy xususiyatlarini aniqlashga imkon berdi. Maqol va matallar turli tillardagi ekvivalentlari bilan taqqoslandi. Qiyosiy tahlil asosida turli tillardagi ifodalarning mazmuni, shakli va madaniy ohangi o‘rganildi. Bu metod tarjimada ekvivalentlik va milliylik masalalarini aniqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Yig‘ilgan ma’lumotlar tahlil qilinib, umumiy xususiyatlar va farqlar aniqlangan. Shuningdek, tarjima jarayonida uchraydigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari sintetik tarzda ishlab chiqilgan. Tadqiqot davomida maqol va matallarni boshqa tillarga tarjima qilish bo‘yicha amaliy tajribalar o‘tkazildi. Bu jarayonda moslashtirish (adaptatsiya) va lokalizatsiya usullari qo‘llanilib, ekvivalentlik darajasi baholandi.

Tadqiqotda ma’lumotlar soni va ularning tarjima ekvivalentlari statistik jihatdan o‘rganildi (kvantitativ tahlil), shuningdek, tarjima sifatining badiiy va

madaniy jihatlari sifatli tahlil yordamida baholandi. Tadqiqot metodologiyasi lingvistik, madaniy va tarjima jarayonidagi amaliy jihatlarni birlashtirgan kompleks yondashuvga asoslangan. Bu yondashuv maqol va matallarning mazmuni va badiiy ohangini saqlab qolgan holda ularni turli tillarga muvaffaqiyatli tarjima qilish imkonini beradi.

Xulosa. Maqol va matallar xalq madaniyati va tafakkurining noyob ifodasi bo‘lib, tarjimada ularning mazmuni va badiiy ohangini saqlash muhim ahamiyatga ega. Qiyosiy tahlil turli tillardagi ifodalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlashga yordam beradi. Tarjimonlar milliylik va ekvivalentlik masalalarini hisobga olib, moslashtirish va kreativ yondashuv orqali o‘quvchiga maqol va matalarning asl ma’nosi va ohangini yetkazishi mumkin. Shu tarzda, tarjima jarayoni nafaqat til ko‘prigi, balki madaniy dialog vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. Abdullayeva, N. (2018). O‘zbek xalq maqollari va matallari: lingvistik va madaniy tahlil. Toshkent: Fan.
2. Karimov, A. (2020). Tarjimada ekvivalentlik va moslashtirish masalalari. Toshkent: Til va Adabiyot.
3. Nabiev, R. (2017). Maqol va matallarning madaniy konteksti. Samarqand: Sharq.
4. Vinogradov, V.V. (1960). Russian Phraseology: Theory and Practice. Moscow: Nauka.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. London: Prentice Hall.